

**Św. Maria Magdalena w wierze, pobożności,
teologii i sztuce – dawniej i dziś**
Perspektywa uniwersalna i regionalna

**Św. Maria Magdalena
w wierze, pobożności, teologii
i sztuce – dawniej i dziś
Perspektywa uniwersalna
i regionalna**

**Redakcja
bp Jacek Jezierski
Katarzyna Parzych-Blakiewicz
ks. Paweł Rabczyński**

**Warmińskie Wydawnictwo Diecezjalne
Olsztyn 2015**

*Św. Maria Magdalena w wierze, pobożności, teologii i sztuce – dawniej i dziś.
Perspektywa uniwersalna i regionalna*

Redakcja:

bp Jacek Jezierski, Katarzyna Parzych-Blakiewicz, ks. Paweł Rabczyński

Recenzenci:

Ks. dr hab. Jacenty Mastej (KUL)

Ks. prof. dr hab. Jan Wiśniewski

Za zgodą:

ks. abpa Wojciecha Ziemby

Metropolity Warmińskiego,

Olsztyn, 3.07. 2015 r.

L.dz. 827/2015

Projekt okładki i DTP:

Bogdan Grochal

© Copyright by Katarzyna Parzych-Blakiewicz
© Copyright by Warmińskie Wydawnictwo Diecezjalne

Ilustracja na okładce:

Biblia Leopoldy: Vetus et Novum Testamentum Polonice. Versio Ioannis Nicz, Kraków, 2 I 1561. Znajduje się w Bibliotece WSDMW „Hosianum” w Olsztynie, sygn.: XVI F 033.

Jest to drzeworyt kolorowany ręcznie przedstawiający ukrzyżowanie. Maria Magdalena obejmuje pionową belkę krzyża.

Fot. ks. Tomasz Garwoliński

ISBN 978-83-65210-10-4

Druk i oprawa:

Mazowieckie Centrum Poligrafii

ul. Słoneczna 3c, 05-270 Marki

Spis treści

Wprowadzenie	7
---------------------------	---

ŚLADY ŚWIĘTEJ NA WARMII

Ks. Andrzej Kopiczko <i>Patrocinia św. Marii Magdaleny w diecezji warmińskiej</i>	13
S. Janina Bosko RM <i>Ikonografia św. Marii Magdaleny w sztuce sakralnej na Warmii</i>	29
Elżbieta Topolnicka-Niemcewicz <i>„Ekstaza św. Marii Magdaleny” – obraz w nastawie ołtarza św. Józefa w Bazylice Archikatedralnej we Fromborku</i>	43
Ks. Tomasz Garwoliński <i>Święta Maria Magdalena w drukach z XVI i XVII wieku Biblioteki „Hosianum” w Olsztynie</i>	51
Janusz Hochleitner <i>Kult św. Marii Magdaleny w Lidzbarku Warmińskim w czasach nowożytnych</i>	73
Ks. Krzysztof Bielawny <i>Dzieje parafii rzymskokatolickiej pw. św. Marii Magdaleny w Rozogach (archidiecezja warmińska)</i>	83
Stanisław Kuprjaniuk <i>Kościół parafialny pw. św. Marii Magdaleny w Bieniewie</i>	101

„MAGDALEŃSKIE” MOTYWY W KULTURZE

Zenona Rondonańska <i>Święta Maria Magdalena w pieśniach, śpiewach modlitewnych i piosenkach</i>	117
Ks. Piotr Towarek <i>Maria Magdalena w wielkich formach muzycznych</i>	143
Grażyna Kobrzeniecka-Sikorska <i>Św. Maria Magdalena w dawnym i współczesnym malarstwie ikonowym</i>	157
Jowita Jagła <i>„Melancholia dyni?” Symbolika roślin w gidelskim obrazie „Pokutująca Maria Magdalena” na tle porównawczym ikonografii nowożytnej</i>	169
Ks. Stefan Ewertowski <i>Maria Magdalena w filmie</i>	181
Anna Rzymaska <i>Kreacja obrazu św. Marii Magdaleny w wybranych przekazach kultury</i>	195
S. Marta Teresa Majerczyk SDS <i>Święta Maria Magdalena w książce Angeli Hunt pt. „Opętana. Tajemnice życia Marii Magdaleny”</i>	211

W STRONĘ PRAWDY O ŚWIĘTEJ

Bp Jacek Jezierski <i>Św. Maria Magdalena według Barta D. Ehrmana</i>	231
Ks. Marek Karczewski <i>Maria Magdalena i kobiety z Galilei wśród uczniów Jezusa w Dziele Łukaszowym</i>	241
Ks. Paweł Rabczyński <i>Maria Magdalena w apokryfach Nowego Testamentu</i>	255
Ks. Bartłomiej Matczak <i>Święta Maria Magdalena w liturgii mszalnej Kościoła katolickiego</i>	267
Marta Kowalczyk <i>Maria z Magdali w wizjach średniowiecznych mistyczek – św. Mechtyldy von Hackeborn, św. Brygidy Szwedzkiej i bł. Doroty z Mątów</i>	281
Marzena Ogrodowczyk <i>Święta Maria Magdalena w pismach Świętej Teresy z Avila</i>	291
Tomasz Czura <i>W poszukiwaniu tożsamości Marii z Magdali. Od fabularnej fikcji do źródłowej prawdy</i>	295
Ks. Józef Węclawik SVD <i>Zmiany znaczeniowe postaci świętej Marii Magdaleny</i>	305

TEOLOGICZNE I PASTORALNE INSPIRACJE „MAGDALEŃSKIE”

Ks. Ryszard Hajduk CSsR <i>Maria Magdalena i Pachamama – „święte dziewice”? Spotkanie mitologii andyjskiej z chrześcijaństwem w osobie ewangelicznej „apostołki Apostołów”</i>	321
Ks. Edward Sito SVD <i>Pokuta i pojednanie w przypadkach niewierności małżeńskiej wśród ludu Ewe. „Magdaleński” przyczynek do wypracowania wątku inkulturacyjnego</i>	335
Ks. Edward Wiszowaty <i>Postać św. Marii Magdaleny jako inspiracja w przekazie homilijnym</i>	353
Anna Zellma <i>Św. Maria Magdalena jako wzór osobowy dla młodzieży w świetle narracji autorów wybranych podręczników do nauczania religii?</i>	365
Katarzyna Parzych-Blakiewicz <i>Teologiczny paradygmat Świętej Marii Magdaleny spotkania ze Zmartwychwstałym na podstawie wypowiedzi papieża Franciszka</i>	377
Wykaz skrótów	

Wprowadzenie

Wierzę, że kobiety z ich witalną dynamiką, liczebną przewagą i potencjałem niespożytej energii same odnajdą swe miejsce w Kościele, czerpiąc moc ze wzoru Matki Bożej i Marii Magdaleny¹.

Od 2010 roku środowisko teologów na Warmii podejmuje refleksję nad tematyką dotyczącą świętych – bohaterów chrześcijaństwa wschodniego i zachodniego, herosów wiary i moralności, symboli tradycji chrześcijańskiej w dziejach regionu, narodu i Kościoła. Do dyskusji zaprasza historyków, historyków sztuki, literaturoznawców, muzykologów, filozofów, religioznawców, kulturoznawców, medioznawców, pedagogów i teologów. Specjaliści spotykają się co roku na seminarium dyskusyjnym, przedstawiają temat z punktu widzenia reprezentowanej przez nich dziedziny oraz wzajemnie się inspirują do poszerzania perspektywy badawczej. Następnie opracowują artykuł naukowy, tworzący rozdział pracy zbiorowej. W pierwszym roku wspólnych poszukiwań zainteresowanie było skupione na Marii z Nazaretu, Matce Bożej². W roku 2011 uwagę poświęcono Józefowi z Nazaretu, mężowi Maryi, opiekunowi Jezusa³. W latach następnych skoncentrowano się na osobie św. Antoniego z Padwy (2012)⁴ oraz św. Biskupa Mikołaja z Myry (2013)⁵. W roku 2014 pochyłono się nad zagadnieniami dotyczącymi św. Marii Magdaleny, co odzwierciedla niniejsza monografia.

Maria z Magdali jest postacią, o której mówią Ewangelie. Spotykamy wiele śladów kultu chrześcijańskiego odnoszonego do tej świętej, w sztuce sakralnej, obra-

¹ Słowa Benedykta XVI z wywiadu dla TV ZDF, 2 VIII 2006, cyt. za: A. Skowronek, *Godność i posłannictwo kobiety w Kościele*, w: *Sztuka relacji międzyludzkich. Miłość – małżeństwo – rodzina*, red. J. Augustyn, Kraków 2014, s. 151.

² *Matka Boża w wierze, kulcie, teologii i sztuce. Perspektywa regionalna i uniwersalna*, red. J. Jeziński, K. Parzych-Blakiewicz, Warmińskie Wydawnictwo Diecezjalne: Olsztyn 2011, ss. 325.

³ *Św. Józef w wierze, kulcie, teologii i sztuce. Perspektywa regionalna i uniwersalna*, red. J. Jeziński, K. Parzych-Blakiewicz, P. Rabczyński, Warmińskie Wydawnictwo Diecezjalne: Olsztyn 2012, ss. 238.

⁴ *Święty Antoni z Padwy w wierze, kulcie, teologii i sztuce. Perspektywa regionalna i uniwersalna*, red. K. Parzych-Blakiewicz, Warmińskie Wydawnictwo Diecezjalne: Olsztyn 2013, ss. 267.

⁵ *Św. Mikołaj Biskup Myry w wierze, pobożności, teologii i sztuce – dawniej i dziś. Perspektywa uniwersalna i regionalna*, red. K. Parzych-Blakiewicz, Warmińskie Wydawnictwo Diecezjalne: Olsztyn 2014, ss. 315.

zach i rzeźbach. Patronuje ona ołtarzom i świątyniom, a także wielu niewiastom. Wokół osoby i życia św. Marii Magdaleny powstały liczne legendy. W dyskusjach specjalistycznych pojawiają się spory dotyczące ustaleń: kim była, jakie miała miejsce wśród uczniów Jezusa i w Kościele pierwotnym. Dwadzieścia wieków zatarło wiele śladów jej obecności u początków historii Kościoła, niemniej nauka wykonuje coraz odważniejsze kroki w stronę odtworzenia faktów związanych z osobą i życiem tej – niewątpliwie – wyjątkowej kobiety.

Powyższe okoliczności skłaniają do podjęcia refleksji dotyczącej Świętej współczesnej Jezusowi. Dyskusja interdyscyplinarna jest tym bardziej potrzebna, gdy pokolenie tworzące współczesną kulturę wykazuje ogromne zainteresowanie tematyką kobiety, a także wartości, sensu, a nawet istoty ludzkiej płci. Dlatego też, pod patronatem biskupa elbląskiego Jacka Jezierskiego, w ramach współpracy Wyższego Seminarium Duchownego Metropolii Warmińskiej *Hosianum* oraz Katedry Teologii Dogmatycznej i Fundamentalnej Wydziału Teologii UWM w Olsztynie powstała niniejsza publikacja, zawierająca wypowiedzi różnych specjalistów zainteresowanych tematyką magdaleńską.

Część pierwsza zbiera artykuły wskazujące na ślady kultu Świętej na Warmii. Prezentuje wypowiedzi historyków i historyków sztuki, omawiających miejsca związane z kultem św. Marii Magdaleny. Ks. Andrzej Kopiczko i s. Janina Bosko kreślą mapę warmińskich parafii i świątyni dedykowanych Świętej oraz dzieł sztuki sakralnej o tematyce magdaleńskiej, znajdujących się w kościelnych zasobach warmińskich. Szczegółowy wątek dotyczący warmińskiej sztuki sakralnej podejmuje Elżbieta Topolnicka-Niemcewicz, opisując obraz z ołtarza św. Józefa w bazylice fromborskiej, pt. „Ekstaza św. Marii Magdaleny”. Zasoby Biblioteki *Hosianum*, w których poruszony jest wątek dotyczący Świętej, opisał ks. Tomasz Garwoliński. Historyczny kontekst kultu Świętej na Warmii podejmują Janusz Hochleitner – w odniesieniu do Lidzbarka Warmińskiego, ks. Krzysztof Bielawny – w odniesieniu do miejscowości Rozogi oraz Stanisław Kuprjaniuk – w odniesieniu do miejscowości Bieniewo.

Druga część zbiera artykuły dotyczące magdaleńskich motywów w kulturze. Zenona Rondomańska szczegółowo przedstawia tematykę św. Marii Magdaleny, występującą w pieśniach i piosenkach religijnych oraz muzyce pop, zaś ks. Piotr Towarek – w wielkich formach muzycznych. Grażyna Kobrzeniecka-Sikorska przybliży kontekst magdaleński w dawnym i współczesnym malarstwie ikonowym. O Marii Magdalenie w twórczości filmowej pisze ks. Stefan Ewertowski oraz Anna Rzymaska, która także nawiązuje do wątku literackiego. Motyw magdaleński w powieści Angeli Hunt przedstawia s. Marta Teresa Majerczyk.

W ciągu wieków tradycji chrześcijańskiej, przenikającej kulturę laicką, wytworzył się nieprawdziwy obraz św. Marii Magdaleny. Współczesna egzegeza

biblijna zmierza do naprawy wizerunku Świętej, zwłaszcza w kontekście oczyszczenia z błędu polegającego na utożsamieniu jej z nawróconą jawnochrześcijańską według opisu Ewangelii św. Łukasza (rozdz. 7). Dlatego też część trzecia monografii przedstawia wypowiedzi kierujące w stronę prawdy o Świętej. Bp Jacek Jezierski podaje wnioski z badań egzegetyczno-teologicznych Bartha D. Ehrmana. Ks. Marek Karczewski podejmuje szczegółowe kwestie biblijne, ks. Paweł Rabczyński – apokryficzne, a ks. Bartłomiej Matczak – liturgiczne. Do biblijnej postaci Marii z Magdali nawiązują także średniowieczni nowożytni mistycy. Marta Kowalczyk opisuje wizje św. Mechtyldy von Hackeborn, św. Brygidy Szwedzkiej i bł. Doroty z Małtów, zaś Marzena Ogrodowczyk – św. Teresy z Avila. W tej części znajdują się też dwa artykuły – Tomasza Czury i ks. Józefa Węclawika – podsumowujące refleksję teologiczną na temat poszukiwania prawdy o tożsamości Świętej.

Część czwarta zawiera magdaleńskie inspiracje teologiczne i pastoralne. Ks. Ryszard Hajduk opisuje Marię Magdalenę w kontekście spotkania mitologii andyjskiej z chrześcijaństwem, porównując Świętą do *Pachamama* – świętej dziewicy. Ks. Edward Sito widzi możliwość rozwinięcia wątku inkulturacyjnego z odniesieniem do Świętej, w ewangelizacji ludu Ewe z Togo w Afryce. O św. Marii Magdalenie w przekazie homilijnym pisze ks. Edward Wiszowaty, zaś o potrzebie uwzględnienia tej świętej w katechezie – Anna Zellma. Katarzyna Parzych-Blakiewicz przedstawia interpretację wypowiedzi papieża Franciszka na temat św. Marii Magdaleny.

Lektura opracowań zamieszczonych w niniejszym zbiorze pozwala zobaczyć św. Marię Magdalenę jako symbol ogromnej miłości człowieka do Boga rozpoznanego w Jego Synu. Święta jest osobą uzdrowioną przez Jezusa z Nazaretu nie tylko z niemocy duchowej, ale i cielesnej. Spotkanie Mistrza, zwłaszcza Zmartwychwstałego, dokonało przemiany jej życia, polegającej na zharmonizowaniu drogi wiary z drogą miłości. Niewątpliwie, postać Marii z Magdali oczarowała swoistym urokiem kolejne pokolenia chrześcijan, a nawet środowiska pozakościelne. Utożsamia się z jej postacią kanony kobiecego piękna oraz *metanoi* – czyli duchowej przemiany osoby ludzkiej, doświadczającej mocy Bożej miłości i miłosierdzia. Ponadto, w świetle dyskusji wielu dyscyplin, postać św. Marii Magdaleny jawi się jako motyw sprzyjający ewangelizacji środowisk niechrześcijańskich. Obfitość wątków magdaleńskich w kulturze laickiej, także tych wypaczających prawdę, jest wyzwaniem dla osób podejmujących się dzieła ewangelizacji. Daje też możliwość usłyszenia świadectwa ewangelicznego ludziom będącym na peryferiach chrześcijaństwa. Odnalezienie bowiem, duchowego i mentalnego podobieństwa z Marią z Magdali sprzyja osobistemu spotkaniu ze Zmartwychwstałym. Umożliwia bowiem, dotarcie do tego doświadczenia wiary, które Tradycja łączy z apostołką Apostołów.

ŚLADY ŚWIĘTEJ NA WARMII

Ks. Andrzej Kopiczko

Prof. dr hab.,

Instytut Historii i Stosunków Międzynarodowych UWM w Olsztynie

Patrocinia św. Marii Magdaleny w diecezji warmińskiej

Św. Maria Magdalena to postać ewangeliczna, utożsamiana najczęściej z jawno-grzesznicą i pokutnicą. W Nowym Testamencie jest wymieniana wśród kilku kobiet, które poszły za Jezusem, usługując mu i wspierając materialnie. Była również świadkiem jego męki i śmierci oraz zmartwychwstania. W pierwszych wiekach chrześcijaństwa zaczęto ją utożsamiać z jawnogrzesznicą, namaszczającą stopy Jezusa w domu faryzeusza Szymona, która przeżyła nawrócenie. I to wyobrażenie zdominowało tradycję liturgiczną, a także sztukę kościelną. W ikonografii najczęściej spotykanym jej atrybutem stał się flakon na oleje, ale też kadzielnica, palma męczeńska, księga lub włosienica. Na malowidłach przedstawiano św. Marię Magdalenę jako niewiastę z opadającymi, długimi włosami, pogrążoną w rozpacz, z grymasem bólu na twarzy. W okresie nowożytnym, zwłaszcza w baroku, zmodyfikowano to wyobrażenie i zaczęto ją przedstawiać jako młodą i piękną kobietę¹.

W Prusach o jej kulcie po raz pierwszy napisał w 1280 roku kronikarz Piotr z Dusburga. Zaznaczył on, że „Karol, król Salernitanus i następnie Cecilie, wykupił ciało Marii Magdaleny”². W państwie krzyżackim jej wspomnienie 22 lipca obchodzono jako dzień uroczysty (*festum fori*). W Królewcu powołano nawet zakon magdalenek (*Orden der Magdalenerinnen*), nazywanych także pokutniczkami (*Reuerinnen*), które stawiały sobie za cel nawracanie upadłych dziewcząt. Takie wspólnoty rozpowszechniły się w Niemczech Zachodnich i istnieją do dziś. Zakon istniał także w Gdańsku³. Z najstarszych, ale i najcenniejszych zabytków z wize-

¹ *Maria Magdalena*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 11, Lublin 2006, kol. 1319–1323; A. Witkowska, *Święte średniowiecza w patrociniach kościelnych metropolii warmińskiej*, SW 1998, t. 35, s. 74.

² E. Tidick, *Beiträge zur Geschichte der Kirchen-Patrosinien im Deutschordenslande Preußen bis 1525*, ZGAE 1926, t. 22, s. 419.

³ P. Stefaniak, *Tercjarki Zakonu Kaznodziejskiego na Pomorzu XIV-XVI w.*, „Studia Gdańskie” 2010, t. 27, s. 132.

runkiem Świętej, należy wymienić epitafium kanonika warmińskiego Bartłomieja Boreschowa⁴. Zostało wykonane na początku XV wieku i jest cennym przykładem malarstwa gotyckiego. Obraz przedstawia Madonnę z Dzieciątkiem Jezus, siedzącą na kobiercu, w symbolicznym ogrodzie. U stóp Maryi klęczy w pozie adoranta Bartłomiej Boreschow, polecany przez patronkę – św. Marię Magdalenę⁵. Hermann Ehrenberg w opracowaniu „Deutsche Malerei und Plastik von 1350–1450. Neue Beiträge zu ihrer Kenntnis aus dem ehemaligen Deutschordensgebiet“ (Bonn – Leipzig 1920, s. 82–84) napisał, że takie przedstawienie zawiera w sobie głęboki sens: św. Maria Magdalena, patronka miasta, poleca kanonika Boreschowa Dziewicy Maryi, patronce katedry⁶.

Katedra fromborska słynie także z innych związków ze św. Marią Magdaleną. Przede wszystkim zdobią ją obrazy z jej wizerunkiem⁷. Już w XV wieku wśród wymienianych szesnastu ołtarzy jeden, usytuowany po stronie południowej świątyni, został poświęcony św. Marii Magdalenie⁸. W 1639 roku został wstawiony ołtarz św. Anny przy drugim filarze nawy północnej. W jego predelli umieszczono obraz ze świętymi Małgorzatą, Barbarą, Katarzyną Sieneńską i Marią Magdaleną. Wykonał je malarz Bartłomiej Strobel⁹.

Wizerunek Świętej znajduje się także w nasadce ołtarza św. Bartłomieja, usytuowanego przy szóstym filarze nawy południowej¹⁰. Przy następnym jest ustawiony ołtarz św. Wawrzyńca, wykonany w latach 1668–1679, a ufundowany zapewne przez biskupa Jana Stefana Wydźgę i kanonika Jana Kazimierza Wołowskiego. W części środkowej, flankowanej dwiema korynckimi kolumnami, jest również

⁴ Bartłomiej Boreschow (Boruschau, de Boristo) był synem Piotra z Boroszewa k. Tczewa. Studiował w Pradze i Padwie. Po powrocie do Prus został lekarzem przybocznym wielkiego mistrza Zakonu Krzyżackiego oraz proboszczem w Pasłęku (1395) i Elblągu (1398). W 1402 r. otrzymał godność kanonika Warmińskiej Kapituły Katedralnej, a dwa lata później jej dziekana. W 1410 r. został generalnym wikariuszem diecezji warmińskiej. – *Słownik biograficzny kapituły warmińskiej*, Olsztyn 1996, s. 25.

⁵ I. Kluk, *Epitafium kanonika Bartłomieja Boreschowa. Przyczynek do dziejów wystawiennictwa w Prusach Wschodnich*, „Folia Fromborensia” 2000, t. 3, s. 137; M. Otto, *Obraz epitafijny kanonika Bartłomieja Boreschowa*, „Rocznik Olsztyński” 1963, t. 5, s. 53–68.

⁶ E. Tidick, *Beiträge zur Geschichte*, s. 420 (przypis 8).

⁷ Obraz św. Marii Magdaleny, podarowany katedrze fromborskiej, wymieniono także wśród spuścizny kanonika Łukasza Górnickiego. – F. Dittrich, *Der Dom zu Frauenburg*, ZGAE 1913, t. 18, s. 656.

⁸ T. Piaskowski, H. Szkop, *Zabytki Fromborka*, Frombork 2003, s. 43; F. Dittrich, *Der Dom zu Frauenburg*, t. 18, s. 583, 587, 625.

⁹ T. Piaskowski, H. Szkop, *Zabytki Fromborka*, s. 47; F. Dittrich, *Der Dom zu Frauenburg*, t. 18, s. 621.

¹⁰ T. Piaskowski, H. Szkop, *Zabytki Fromborka*, s. 54; F. Dittrich, *Der Dom zu Frauenburg*, t. 18, s. 630.